Дослідники, аналізуючи втрати радянської сторони в боротьбі з підпіллям — 30676 загиблих, — говорять про те, що з вини повстанців загинуло близько 75% від загальних втрат мирного населення (с. 139). Очевидно, що до «мирного населення», яке загинуло в 1944—1953 рр. вони зарахували представників органів радянської влади на місцях (секретарів партійних комітетів різних рівнів, голів сільських рад), голів колгоспів та активних колгоспників, бійців винищувальних батальйонів та ін. Зрозуміло, що ці категорії населення не могли загинути безневинно, оскільки були учасниками й інструментом у насаджуванні тоталітаризму та колгоспної системи на селі, а отже підпільники однозначно сприймали їх як ворогів. Боротьба точилася жорстока й кривава. І як у будь-якій боротьбі, були невинні жертви, бо війни чи збройного конфлікту без жертв серед населення, котре не бере участі безпосередньо в бойових діях, не буває.

Загибель 850 «дітей, людей похилого віку, домогосподарок», 15355 селян і т. д. (с. 139) не можна списувати на рахунок підпілля, адже відомо, що діяли під виглядом повстанців санкціоновані радянською владою легендовані групи чекістів, які займалися саме терором проти населення з метою скомпрометувати підпілля та відірвати його від мирних людей. Тож яка частка з наведеної кількості загиблих припадає на ці групи? Автори про це не говорять. Вважаємо, що кожний такий випадок історики мають розслідувати на основі аналізу архівних джерел та опитування свідків. Аж тоді можна буде зробити якийсь об'єктивний висновок про втрати мирного населення.

Загалом же, монографія В. Іваненка та В. Якуніна не знімає з порядку денного болючих і резонансних питань, нічого не спростовує. Навпаки, складається враження, що автори намагаються поглибити протистояння в суспільстві навколо визвольного руху. Вони не дають розгорнутого аналізу історіографії ОУН-УПА за останнє десятиліття. Їхня монографія має однозначно тенденційний, однобічній характер. Історію визвольного руху автори інтерпретують з позицій не історичної достовірності, а політичної доцільності. То де ж тут обстоювання критеріїв наукового пізнання і правди історії? І на завершення: у назву книги винесено, окрім історіографії, проблеми методології досліджень ОУН і УПА, але в жодному з розділів про це не йдеться. Незрозуміло, чому обминули це питання науковці, які вважають себе спеціалістами в теоретико-методологічній галузі історичної науки.

Василь Горинь

НОВІ СТОРІНКИ ЖИТТЄПИСУ ПОЕТА-УПІВЦЯ. ВАСИЛЕНКО ПЕТРО («ВОЛОШ» — «ГЕТЬМАНЕЦЬ» — «ПОЛТАВЕЦЬ»). МОЇ ПОВСТАНСЬКІ МАРШІ. ВІД ПОЛТАВИ ДО ЯРОСЛАВА, ВІД ДНІПРА ПО СЯН. СПОГАДИ, ВІРШІ, ПІСНІ / УПОРЯД. М. ПЕТРЕНКО. — ЛЬВІВ: ЛІГА-ПРЕС, 2006. — 142 С.: ФОТО.

Поетові-упівцю Петрові Василенку (літературні псевдоніми — 'Волош', 'Гетьманець', 'Полтавець') таки пощастило. Його поетична збірка «Мої повстанські марші», що належить до кращих надбань української повстанської поезії 40-х рр. XX ст., побачила світ ще за життя автора. Вірші поета з відповідними біографічними довідками про нього були надруковані і в знакомитій антології упівської поезії[1], і у збірнику «Повстанська ліра»[2]. У 1996 р. «Мої повстанські марші» вийшли окремою книжкою, де в другій частині було вміщено біографічні матеріали — переважно мемуарного характеру[3].

Народився П. Василенко 1921 р. в с. Війтівці Яготинського району на Полтавщині (тепер Київська обл.). Із дитинства формувався свідомим українцем, його батько Влас Василенко — колишній моряк Чорноморського флоту — був учасником визвольних змагань часів української революції 1920-х рр. Відтак, 1936 р., він був звинувачений «во вредительстве», арештований органами НКВД і засланий на 10 років до Сибіру. Мати залишилася з дрібними дітьми, найстаршому Петрові судилося стати першим помічником матері в тяжкі роки злиднів та голоду, адже в сім'ї було ще троє молодших. Незважаючи на збиткування над родиною «врага народа», десятирічку майбутній поет закінчив відмінником, та медалі, зрозуміла річ, не одержав. Через цю причину продовжувати навчання не міг.

---

[1] Слово і зброя. Антологія української поезії, присвяченої УПА і революційно-визвольній боротьбі 1942-1967 / Упоряд. Л. Полтава. – Торонто, 1968. – С. 176–204.

[2] Повстанська ліра. – Львів, 1992. – С. 55–83.

[3] Див.: Василенко П. Мої повстанські марші / Упоряд. М. Петренко, М. Дубас. – Львів, 1996. – 56 с.

Багато читав, замолоду писав вірші, навіть друкувався в районній газеті.

У часи німецької окупації став підпільником, згодом відійшов на Захід. Там, на Закерзонні, став вояком УПА, політвиховником сотні (далі — куреня) «Месники» й редактором публіцистичного журналу «Лісовик»; редагував інші підпільні видання ОУН і УПА (співредактор збірника документів «Під бойовими прапорами УПА. У боротьбі за волю (репортажі, спогади, звіти, документи з боротьби УПА в 1943-1946 рр.». Писав вірші, що склали підпільну книжечку «Мої повстанські марші» (1945). Крім журналу «Лісовик», друкувався у виданнях Крайового осередку пропаганди, писав оповідання, гуморески. Не дійшла до нас його «Ода вождю», присвячена Євгенові Коновальцю.

Загинув П. Василенко смертю героя 21 травня 1946 р. в бою, оточений польсько-більшовицькими нападниками. За деякими спогадами, на грудях у загиблого була захована друга його поетична збірка «У боротьбі за волю»[4].

Даючи загальну характеристику поетичному доробкові Петра Василенка, слід зауважити, що його вірші належить до поезії, яка ввійшла в історію нашої літератури під назвою «упівська». Ця поезія, створена в період Другої світової війни, несе на собі відбиток тих часів: за окремими твердженнями, вона небагата жанрами і мотивами — у ній превалювали політична тематика, неприховані гасла, та й самі поети були ніби й непрофесійними, тож їхні твори виглядали не надто вправними. Варто, одначе, пам'ятати, що такий тип письменника, який спрямовував творчість на службу народові, боровся за свою волю і визволення нації, сформувався ще в міжвоєнний період (Грицько Чупринка, Євген Маланюк, Богдан Кравців, Тодось Осьмачка, Юрій Клен).

Після таких першорядних поетів поезію українського резистансу творила нова плеяда — поети-професіонали (Олена Теліга, Олег Ольжич, Іван Липа), а також поети-аматори — самі вояки-упівці, що брали в руку олівець, не відкладаючи карабіна. Це вельми характерне явище: в умовах суворої воєнної дійсності — «на розпуттях хистких неповторних доріг / під грозою шаліючим небом» — народжувалися твори справжньої художньої вартості; такі поети, як

[4] *Див.: Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1987. – Т. 16: Підпільні журнали Закерзонської України. 1945–1947. – С. 13–15, 475–476, 482–483.*

Михайло Дяченко — 'Марко Боєслав', Мирослав Кушнір — 'Лунь', Петро Василенко — 'Волош' ('Гетьманець', 'Полтавець'), залишили вірші, якими може пишатись українська література.

Також мусимо усвідомлювати, що поети-упівці переважно були позбавлені безпосереднього спілкування з читачами, не мали можливості збагачуватися мистецькими здобутками й надбаннями теоретичної думки, а тому живилися внутрішніми резервами поетичного слова, багатствами фольклору, народної образності, помноженими на той незначний досвід, який здобули студентами чи навіть школярами. Проте покликання, поетичний талант усе ж забезпечували успіх. Названі троє поетів, які обрали шлях вояка підпілля, властиво, не розокремлювали понять «боєць» і «поет». «Я сам благословив себе на цю путь», — проголошує Петро Василенко і підсилює це одкровення:

... Та я не жалію —
Вільно вибрав собі я цю путь!
Хай умру — далі вітри повіють,
Мого сліду однак не зітруть.

Таким було це покоління поетів, яких Україна «обернула у мистецький бунт, в світлий рокіт крилатої бурі» (П. Василенко), і вони сміливо ступали дорогою боротьби, заявивши про свою готовність «іти незнаними шляхами і нечутні вичувати гами у ступанні пружної ноги...» (М. Кушнір).

Однак тут мову поведемо не про саму поетичну творчість П. Василенка, якого М. Петренко характеризує як «напрочуд талановитого з рано сформованим україномолюбним характером, стильовою визначеністю, чіткими світоглядними обріями». Це повинно стати темою окремої розвідки, — звичайно, з покликаннями на дослідження Тараса Салиги, Ірини Роздольської (Яремчук) та ін.[5]. Ми ж

[5] *Салига Т. Нескорена Муза (Штрихи до поезії УПА) // Салига Т. Імператив (Літературознавчі статті, критика, публіцистика). – Львів, 1997. – С. 188–202; Салига Т. Муза і меч (Літературно-критичні нотатки про упівську поезію) // Салига Т. Вокатив (Літературно-публіцистичні статті). – Львів, 2002. – С. 75–110; Салига Т. Від УСС до УПА: народнопоетична візія національно-визвольних змагань // «Муза і меч»: національний рух у фольклорних та літературних джерелах: Збірник наукових праць. – Львів, 2005. – С. 149–161; Роздольська І. Мотив змієборства в українській поезії резистансу першої половини XX ст. // Молода нація: Альманах. – Київ, 1997. – Вип. 5; Яремчук [Роздольська] І. Поезія упівська та січова: проблема ідейно-естетичної спорідненості // «Муза і меч»... – С. 64–84. Див. також статтю: Будний В. На сторожі слова (Металітературні аспекти повстанської поезії) // «Муза і меч»... – С. 43–63.*

звертаємося головно до життєпису поета, у висвітленні якого донедавна залишалося багато нез'ясованого, різночитань щодо низки подій, неточностей у відтворенні окремих фактів. Тепер життєвий шлях талановитого поета і відважного упівського політвиховника дістає ширше насвітлення.

Після виходу в світ 1996 р. книжки П. Василенка «Мої повстанські марші» М. Петренко, один із її упорядників, не припиняв пошуків, щоб зібрати всю доступну інформацію про упівського поета. Зустрічався з тими, хто знав автора «Повстанських маршів», був з ним в одному бункері, йшов у бій. М. Петренко листувався, з окремими соратниками П. Василенка, здійснив поїздку на Полтавщину, де зустрівся з його рідними — сестрою Олімпіадою та її сином Василем Тимофійовичем. Таким чином велика пошукова праця, результати розмов з багатьма людьми доповнили життєпис поета, відомості про його дитинство, підпільну діяльність у мережі ОУН, боротьбу в лавах УПА, виховну і пропагандистську роботу курінного політвиховника, обставини його загибелі.

Усі, що залишилися, — адресати, соратники і побратими — розкидані по світу, але М. Петренко доклав зусиль, щоб зібрати потрібну інформацію. Так, бойовий побратим П. Василенка Микола Кулик, що народився і виріс поблизу Любачева, де точилася боротьба з усіма ворогами, які окуповували українську землю — чи то були гітлерівські, чи сталінські орди, а чи шовіністичні польські банди, — ділив з Петром повстанські будні. Вони протидіяли реалізації горезвісної операції «Вісла» у складі куреня «Месники» (командир 'Залізняк') Західної ВО «Батурин». У Любінецьких лісах Сольської пущі над річкою Танвою відтинок командира «Сталя» прийняв бій, у якому й загинув Петро Василенко 21 травня 1946 р.

Марія Манчин, сестра сотника УПА Володимира Гуля, яка пройшла довгий тернистий шлях, уточнила час появи П. Василенка в Любачеві, — було це десь наприкінці 1943 р., коли він появився в місті разом зі своїм дядьком Дмитром Дзьобою (насправді — Андрієм Дзюбою), інженером-мостобудівником, та його дружиною Марусею. Працювали в Маслосоюзі, жили неподалік церкви, активно долучившись до містечкового культурного життя; очевидно, вони налагоджували зв'язки з націоналістичним підпіллям. Марія Олексіївна, що в 1944 р. була вивезена до Сибіру на довічне поселення, через тюрми і заслання, втечу і повторне заслання зберегла групову фотографію, на якій

третій від краю «юнак з буйною чуприною», що «навскіс прикривала лівий бік чола», — відомий поет-повстанець 'Петро Гетьманець'.

Листувався і зустрічався Микола Петренко з Ярославою Філь — 'Мартою' — активною підпільницею, учасницею визвольної боротьби на теренах Любачівщини і Лемківщини, котра тривалий час контактувала з Петром Василенком, розповсюджувала журнал «Лісовик», що виходив за його редакцією. Молодих людей єднала не лише спільна боротьба з ворогом і відданість національній ідеї, а також щось потаємніше, що відображено у вірші «В нас шлях один...» («Присвячувався він подрузі Марті, а Марта — то я!» — написала із Мюнхена п. Ярослава-Марта Філь у листі до М. Петренка). Про неї, очевидно, йдеться і в диптиху «Відповідь» («Я не знав, що в той вечір осінній / В Тобі пам'ять про себе лишу...»). Я.-М.Філь пише про П. Василенка і у книжці «Оглянувшись в минуле» (Варшава, 2003), з якої дізнаємося, що 'Гетьманець', за її припущенням, був членом ОУН, членом районового проводу Любачівщини.

Із листа Дмитра Кущака, колишнього референта пропаганди та політвиховання ВО «Батурин» на Закерзонні, довідуємося про терен маневрування повстанських загонів у лісах Сольської пущі, зустрічі з П. Василенком, деталі бою в лісі над річкою Танвою, що вливається в Сян, — пам'ятного бою, в якому полягли командир 'Сталь', поет-політвиховник 'Волош' і ще два стрільці. Полеглих пізніше перепоховано у братській могилі на цвинтарі в Новому Любинці Перемиського воєводства.

Упорядникові книжки дуже придалися свідчення земляка полтавця Леоніда Осауленка, що проживає в Луцьку. Він уточнив відомості про дядька, рідного брата Петрової матері, Андрія Дзюбу (не Дмитра Дзьобу, яким був карпатець командир 'Сталь', або ж 'Сурмач'). Це той інженер-будівельник 'Чубчик', що пішов у повстанці разом із дружиною, а загинув 1947 р. під час відходу на Захід через Чехословаччину. Леонід Осауленко першим здійснив поїздку до Яготина, зустрівся з сестрою Петра Олімпіадою, племінником Василем Тимофійовичем і згодом про все написав у луцькій газеті «Народна трибуна» та в районній газеті «Яготинські вісті». Зі слів сестри П. Василенка дізнався, що той потрапив до ополчення, а при переході фронту зв'язок із братом обірвався.

І що найсуттєвіше, волинський адресат М. Петренка довідався, що в Яготині діяла підпільна мережа ОУН, яку очолював

перекладач з німецької мови, працівник управи Міхель Пруц, навколо нього гуртувалися місцеві вчителі Гурій Волошенко, Іван і Григорій Гришки, Анатолій Курило, Марія Дворник-Карташова. Стає підпільником, членом ОУН і Петро Василенко.

Інший журналіст із Яготина Іван Шишка в районній газеті «Яготинські вісті» (22 жовтня 1997) надрукував ширшу розвідку «Петро Василенко — поет і воїн», яка, як і стаття в «Полтавському віснику» (9—16 травня 1996) відомого літературознавця Петра Ротача, принесла вістку про поета-упівця на Полтавщину. У публікаціях наголошувалося, що в рядах УПА, яка боролася проти обох тираній — гітлерівської та сталінської, таки були патріоти зі Східної України, і прикладом є повстанський чин Петра Василенка та його земляків-однодумців; наявність підпільної мережі ОУН у Яготині під час гітлерівської окупації засвідчує вплив чільної націоналістичної потуги на всіх українських теренах.

Олег Коломієць, поет, член Національної спілки письменників України, висновує, що Петро Василенко в роки фашистської окупації був одним із керівників Яготинського осередку ОУН, організовував підпільні партизанські групи на Переяславщині, а отже, українська визвольна боротьба мала загальнонаціональний характер і зміст. Показовим є й той факт, що на Переяславщині у 1920-х рр., а згодом 1943 р. на Яготинщині та Переяславщині виходила підпільна газета «Лісовик». А вже в 1945—1946 рр. на Закерзонні Петро Василенко стає редактором підпільного журналу під цією ж назвою! Водночас, використовуючи псевдоніми ‘Гетьманець’, ‘Полтавець’, він хотів вказати читачам на свої корені, довести сучасникам, що існує певна традиція визвольних змагань українців. Отож, частина партизанів-самостійників із груп ОУН, які діяли на Лівобережній Україні, при наближенні Червоної армії восени 1943 р. переправилася через Дніпро і рушила на Захід. Там вони продовжили боротьбу в нових умовах.

Друга частина книжки завершується розвідкою самого Миколи Петренка «Батько повстанського поета», де упорядник пише про відвідини рідного краю поета-упівця, про зустрічі з його сестрою та племінником. Там, у Супоївці (так тепер називається перейменоване село Війтівці), «достоює свого віку» хата, де народився і виріс Петро, а в Ничипорівці «доживає свої літа» поетова сестра. Від неї довідався, що її батько, виявляється, не загинув, а після «культівської

відлиги» повернувся на рідні пороги, щоб тут помирати і бути похованим біля вірної дружини. На сільському цвинтарі вони дійсно спочивають поряд. А могила сина далеко-далеко на Заході...

У кінці книжки вміщено поетичні посвяти авторові «Моїх поетичних маршів» — вірші сучасних українських поетів. А ще пісенний акорд — пісні на слова Петра Василенка композитора Володимира Парфенюка, а також «Пісня-марш “Месників”» ‘Петра Гетьманця’ у музичній обробці Ірини Вовк.

Погоджуємося зі співупорядником збірки 1996 р. Миколою Дубасом, що «вже сьогодні можемо говорити про поетичну славу його (Петра Василенка. — В. Г.) ще з повстанських часів, про те велике значення, яке мала його творчість для виховання нових поколінь справжніх борців за Волю і Державність України».

Тож, завдяки ентузіазмові Миколи Петренка, наполегливій збирацькій праці та великим видавничим зусиллям упорядника твори одного з найкращих поетів УПА повертаються в його рідні краї на Полтавщину, повертається творчість Петра Василенка (‘Волоша’, ‘Гетьманця’, ‘Полтавця’) до української літератури, його ім’я вписується в історію національно-визвольної боротьби українського народу.